

Kauno XVII a. grigališkojo choralo giesmynas – dar viena paslaptis

Jonas Vilimas

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius
El. paštas jonas.vilimas@gmail.com

Senųjų grigališkojo choralo rankraščių, ypač XV–XVII a. I pusės, Lietuvoje nėra nedaug, todėl kiekvieno iki tol nežinoto ar mažai žinoto rankraščio atsiradimas yra svarbus įvykis. Vienas iš tokių iki šiol netyrinėtų rankraštinų giesmynų saugomas Kauno miesto muziejaus M. ir K. Petrauskų namuose. Straipsnio tikslas yra pristatyti šį rankraštį aptariant jo išorinius bruožus, vidinę struktūrą bei kai kurias jame surašytas giesmes, taip pat išskirti galimas jo kilmės prielaidas.

RAKTAŽODŽIAI: rankraštinis giesmynas, grigališkasis choralas, liturgija, pranciškonai

Kauno miesto muziejuje, Miko ir Kipro Petrauskų skyriuje, saugomas rankraštinis grigališkojo choralo giesmynas, surašytas ant popieriaus, ne ant pergamento, kuris iki šiol nebuvo sulaukęs mokslo bendruomenės dėmesio. Kadangi tokių giesmynų, ypač iš senesnio laikotarpio (būtent tokiam, kaip pasistengsime pagrįsti toliau, jis ir priklausytų), Lietuvoje nėra daug išlikę, kiekvienas egzempliorius yra ypatingos svarbos ir vertės. Šiame straipsnyje pasistengsime apžvelgti svarbesnius šio rankraščio bruožus ir pabandysime išskirti prielaidas, kam jis galėjo priklausyti, nes tikslų įrašų apie jo provenienciją, deja, neturime. Taigi dar viena nedidelė paslaptis, gana dažna lietuviškoje istorinėje grigalistikoje.

Verta pradėti nuo to, kaip ir kada šis rankraštis pateko į Kauno miesto muziejų. Laimė, šie įrašai išliko, tad rankraščio atsiradimas muziejuje nėra paslaptis. Pagal išlikusius dokumentus, rankraštis kartu su didele dalimi kitų eksponatų į muziejų pateko iš privačių rankų. Perdavimo faktas yra užfiksuotas 1981 m. spalio mėn. 29 dienos data pažymėtame tuometinio Kipro Petrausko memorialinio muziejaus Ekspонатų priėmimo akte Nr. 159. Aktą iš muziejaus pusės pasirašė vyriausioji fondų saugotoja (arba fondų valdytoja) Zita Indrikonytė, o iš perdavėjo pusės – Stasė Tallat-Kelpšienė, tuo metu gyvenusi Laisvės alėjos name Nr. 69-3, Kaune. Perduotas eksponatas akte pažymėtas Nr. 19, jo trumpas įrašas skamba taip: „Knyga. Rankraštis. Bažnytinė muzika (senovinė) / 170 lapų / 100,- / PMMGEK-432“. Taigi, akivaizdu, kad 1981 m. kompozitoriaus Juozo Tallat-Kelpšos našlė muziejui perdavė šį rankraštį

kartu su kitais eksponatais (tarp kurių nemažai įvairių natų)¹. Deja, žinių apie tai, kaip ir kada šis rankraštinis giesmynas pateko į jos rankas, neturime. Gyvų to įvykio liudininkų nebėra, kaip ir platesnės informacijos apie tai dabartiniame muziejuje.

Giesmyno išvaizda ir apimtis

1 pav. Giesmyno viršelis

Pagal tradicinę rankraščių formato klasifikaciją, tai būtų *in quarto* formato rankraštinis kodeksas, artimas šiuolaikiniam A3 popieriaus formatui. Knygos matmenys su viršeliu yra 36,5 cm × 24 cm × 9 cm, lapų matmenys – 35 cm × 23 cm. Iš pirmo žvilgsnio giesmyno būklė yra gera, jis restauruotas, dauguma vidinių lapų yra aptraukti apsauginiu permatomu popieriumi. Knygos viršelis veikiausiai yra originalus, trauktas oda. Priekinis viršelis papuoštas dviem odoje išpaustomis ornamentinėmis juostomis ir ovaliniu herbą primenančiu išpaudu centre, kuriame vaizduojamas Nukryžiuotasis, o šalia jo, kryžiaus papėdėje, dvi kitos figūros, kurios pagal tradiciją greičiausiai žymi Švč. Mergelę Mariją ir šv. apaštalą Joną (1 pav.).

Visos ornamentinės puošmenos atliktos imituojant perspektyvą, kurios centre yra minėtas išpaudas, jo apvade lotyniškai įrašyta ištrauka iš

apaštalo šv. Pauliaus Laiško filipiečiams „CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS“². Kažkokių kitų regimų ženklų ar papildomų įrašų nei išoriniuose, nei vidiniuose viršeliuose nematyti. Taigi, viena vertus, galima džiaugtis, kad knyga išsilaikė gana gerai, kita

1 Minėtame akte yra 51 pozicija, akto pabaigoje pažymima, kad yra „117 daiktų“, tarp jų daugiausia įvairios rankraštinės natos, laiškai ir kai kurie kiti dokumentai. Pati rankraštinė knyga, kaip galima spręsti iš įrašo, buvo įvertinta vienu šimtu rublių.

2 „Kristus tapo už mus klusnus ligi mirties, netgi kryžiaus mirties“ (plg. Fil 2, 8).

vertus, tenka konstatuoti, kad ji užmena ne vieną mįslę, pirmiausia – išlieka neatsakytas giesmyno proveniencijos klausimas.

Vieną iš galimų kilmės atsakymų dažniausiai pateikia tokiuose rankraščiuose naudojamas popierius, tiksliau, jo vandens ženklai, kurie padeda nustatyti popieriaus kilmę ir bent apytikrį amžių. Šiuo atveju užduotis nėra iš lengvųjų, kadangi daugelyje lapų apskritai nematyti jokių vandenženklių. Keli ryškesni yra numeruotoje giesmyno dalyje, tačiau bent kol kas jų priklausomybės nustatyti nepavyko. Tikslių atitikmenų nei prieinamame Edmundo Laucevičiaus popieriaus vandenženklių kataloge³, nei lenkų tyrinėtojos Jadwigos Siniarskos-Czaplickos visą Abiejų Tautų Respubliką apimančiame popieriaus vandenženklių kataloge⁴ aptikti nepavyko. Vis dėlto žvelgiant į popieriaus faktūrą galima spėti, kad popierius greičiausiai pagamintas LDK teritorijoje XVI a. pab. – XVII a. I pusėje. Prie datavimo ir galimos kilmės klausimų dar grįšime.

Kauno giesmyno proveniencijos klausimas nepaaiškėja ir atsivertus pirmąjį knygos puslapį. Rankraštis neturi titulinio lapo (neretai tai būdinga Lietuvoje išlikusiems seniesiems grigališkojo choralo giesmynams), be to, akivaizdžiai trūksta ir bent vieno ar kelių kitų pirmųjų lapų, o pirmoji giesmė užrašyta nepilnai, tik nuo tam tikros vietos, tai yra fragmentiškai⁵. Tiesa, pirmojo lapo viršuje matyti sena signatūra – „Nr. 45/1924“ (2 pav.). Kaip ir kodėl ji atsirado, taip pat nėra aišku. Vis dėlto tam tikra prielaida yra galima. Neatmestina, kad antrasis signatūros skaičius reiškia metus. Taigi gali būti, kad 1924 m. kažkokioje bibliotekoje rankraštis buvo užregistruotas ir sukataloguotas.

Ar tai buvo bažnyčios, ar vienuolyno, ar pagaliau asmeninė Tallat-Kelpšų biblioteka, lieka neaišku ir rankraščio paslapties neatskleidžia.

Iš karto reikia konstatuoti, kad visame giesmynne naudojama stilistiškai vienoda choralinė kvadratinė, arba romaniškoji, notacija ir vėlyvajam gotikiniam šriftui artimas teksto šriftas. Tai leidžia kelti prielaidą, kad giesmynas iš tiesų buvo surašytas vienoje vietoje

2 pav. Pirmasis giesmyno lapas

3 Žr. Laucevičius 1967.

4 Žr. Siniarska-Czaplicka 1969.

5 Išsamiau kai kurias giesmes bei visos knygos struktūrą aptarsime kiek toliau.

ir palyginti per trumpą laiką – greičiausiai per keletą metų (ne dešimtmečių ar net šimtmečių). Nematyti ir vėlyvesnių įklijų ar papildomų įrašų. Notacijos ženklų forma ir stilistika artima tai, kuri naudota iš LDK kilusuose ar naudotuose ir išlikusiuose, paprastai su pranciškonais susijusiuose giesmynuose XVI a. pab. – XVII a. pradžioje. Panašiai galima teigti ir apie atskirų svarbesnių inicialų formą bei stilių.

Ką rodo vidinė giesmyno sandara? Ekspozato priėmimo akte nurodoma, kad rankraštinė knyga turi 170 lapų. Tačiau ar šis skaičius tikras? Tik atsivertus išlikusių knygos pirmą lapą akivaizdu, kad akte nurodytas lapų skaičius nėra tikslus. Mat nemenka dalis giesmyno lapų neturi numeracijos, tiksliau – originalios numeracijos. Jos nėra pirmuose penkiasdešimtyje lapų – apačioje pieštuku tikriausiai jau muziejuje užrašyti lapų numeriai nėra originali numeracija. Ji prasideda tik nuo 51-ojo lapo, kuris pažymėtas kaip pirmasis, ir tęsiasi iki paskutiniojo 170-ojo – toks skaičius nurodytas priėmimo akte. Taigi visą rankraštinių giesmyną sudaro ne 170, bet 220 lapų. Ar tai atsitiktinis neatitikimas, ar logiška knygos sandaros pasekmė? Prie šių klausimų dar grįšime, o dabar panagrinėkime kitus išorinius bruožus. Bet kuriuo atveju pagal šią numeraciją knygą galima dalyti į dvi dalis – su originalia numeracija ir be jos. Trumpesnė yra pirma, nenumeruoti, ilgesnė – antra, numeruoti.

Pirmiausia peržvelkime, ar visi lapai yra pilnai prirašyti *recto* ir *verso* pusėse⁶. Net ir paviršutiniškai pervertus lapus matyti, kad prirašyti beveik visi lapai, išskyrus kelias vietas nenumeruotoje rankraščio dalyje. Viena iš jų yra fol. 40*⁷ – čia tik *recto* pusėje yra užrašyta giesmė „Agnus Dei“, o kita pusė palikta tuščia. Ne visas prirašytas ir fol. 42* – dar vienos „Agnus Dei“ giesmės pradžia užrašyta fol. 41*v, o likusi dalis – jau fol. 43*. Tuščia palikta fol. 48* *verso* pusė, šio lapo *recto* pusėje užrašyta „Credo“ giesmės pabaiga, kita giesmė, antifona „Beata Dei Genitrix Maria“, užrašyta dviejuose lapuose – fol. 49*r ir fol. 50*r, tačiau taip pat tik *recto* pusėse. Neaišku, kas lėmė tokį keistą pasirinkimą. Viena iš galimų prielaidų būtų ta, kad dėl popieriaus kokybės rašalas, kuriuo rašytos natos ir giesmių tekstai, pernelyg stipriai įsigėrė, tad kitos lapo pusės tapo nebetinkamos rašymui. Kita vertus, kituose knygos lapuose tokių problemų nekilo. Tad prielaida nors ir galima, tačiau ne visai įtikinama.

Vidinė sandara ir struktūra

Pirmiausia reikėtų įvertinti, ar yra skirtumų tarp nenumeruotosios ir numeruotosios dalies. Žvelgiant tik į notacijos ir šrifto ypatybes, galima teigti, kad jas perrašė tie patys asmenys. Kitaip tariant, stilistiškai giesmynas yra vientisas ir veikiausiai ne tik yra kilęs, bet ir naudotas toje pačioje vietoje. Kalbant apie turinį, skiriasi abiejų dalių

6 T. y. atitinkamai pirmajame ir antrajame lapo puslapiuose, kurie žymimi santrumpomis *r* ir *v*.

7 Nors originalios numeracijos čia nėra, dėl patogumo naudosime rankraštiniams kodeksams įprastą lapų numeracijos žymėjimą, tai yra trumpinį fol. ir lapo numerį. Žvaigždutė prie skaičiaus reiškia, jog tai yra pirmosios, nenumeruotosios, giesmyno dalies numeracija.

giesmių liturginė paskirtis: pirmoje, nenumeruotoje, dalyje surašytos kintamosios (*Proprium Missae*) ir nekintamosios (*Ordinarium Missae*) Mišių giesmės, antroje, numeruotoje, dalyje – liturginių valandų (*Officium divinum*) giesmės. Taigi padalijimas į dvi dalis yra akivaizdus.

Ar tai išskirtinė tų laikų savybė? Iš karto galima atsakyti, kad ne, kadangi tokių mišrių išlikusių giesmynų iš LDK turime ir daugiau. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto rankraštyne (VUB/F45-24) saugomas Nesvyžiaus dominikonų giesmynas, kurio vienoje dalyje surašyti „Aušrinės“ (lot. *Matutinum*) liturginės valandos invitorijai, o kitoje – įvairios Mišių giesmės. Kito kiek vėlesnio laikotarpio kancionalo iš to paties rankraštyno (VUB/F45-53) pirmoje dalyje surašytos nekintamosios Mišių giesmės, o kitoje – įvairios liturginių valandų giesmės. Pagaliau, tokio mišraus tipo giesmynas yra ir LMTA bibliotekoje saugomas XVII–XVIII a. „Liber continens“, kurio pirmoje, seniausioje, dalyje surašytos nekintamosios Mišių giesmės, toliau pramaišiu – įvairios giesmės ir liturginėms valandoms, ir Mišioms, tačiau, lyginant su aprašomuoju giesmynu, šis yra labiau chaotiškas⁸.

Panagrinėkime kiekvieną dalį atskirai. Pirmiausia peržvelkime nenumeruotąją dalį, kurioje, kaip minėjome, surašytos Mišių giesmės. Iš karto reikia pažymėti, kad jos surašytos ne chaotiškai, bet pagal tam tikrą tvarką. Nuo fol. 1* iki fol. 38*r surašytos kintamosios Mišių giesmės (*Proprium Missae*), o nuo fol. 38*v iki fol. 48*r – nekintamosios (*Ordinarium Missae*). Kita vertus, vidinei kiekvienos iš šių padalų sandarai trūksta aiškesnės tvarkos⁹. Pradžioje užrašytos metinio ciklo giesmės, toliau – šventųjų, dar toliau – kai kurių votyvinių Mišių giesmės. Nekintamųjų Mišių giesmių padalioje yra vienas pilnas ciklas, kurį sudaro *Kyrie*, *Gloria*, *Sanctus* ir *Agnus Dei* giesmės, dar po dvi *Sanctus* ir *Agnus Dei* giesmes bei vieną *Credo* giesmę yra pirmos giesmyno dalies pabaigoje.

Pirma dalis: kintamosios Mišių giesmės

Iš viso yra penkios kintamosios Mišių giesmės – introitas, gradualas, aleliuja, ofertorius ir komunija. Nuo Septuagėzimos¹⁰ ir per visą Gavėnių vietoj aleliujos giedamas traktas, o Vėlykų laiku vietoj gradualo – kita aleliuja, be to, per atskiras šventes giedamos dar ir sekvencijos, kurios nuo Vėlyvųjų viduramžių iki potridentinės Romos katalikų lotyniškojo rito liturginės reformos buvo giedamos ir sekmdieniais bei per

⁸ Plačiau žr. Vilimas 2018.

⁹ Mišioluose ir gradualuose (t. y. liturginiuose Mišių giesmynuose) tokią tvarką nustato liturginiai metų laiko (*Proprium de Tempore*) ir šventųjų ciklai; pastarasis dar skirstomas į dvi pagrindines dalis – *Proprium Sanctorum* (pagal kalendorių) ir *Commune Sanctorum* (pagal šventųjų klasifikaciją).

¹⁰ Tradiciškai tai yra dviejų su puse savaitių laikotarpis, apimantis tris sekmdienius – Septuagėzimos (Senųjų Užgavėnių sekmdienio), Seksažėzimos (Sekmdienio prieš Užgavėnes) ir Kvinkvagezimos (Užgavėnių sekmdienio), kai nebegiedamos aleliujos giesmės (bei liturginių valandų antifonos su „alleluia“), o vietoj jų Mišiose giedami traktai; tai tęsiasi ir per visą Gavėnių.

visas šventes. Kokios giesmės yra šiame Kauno rankraštiniam giesmyne? Čia užrašyti aštuoni introitai, trylika aleliujų, penki traktai, aštuoni ofertorijai, devynios komunijos ir viena sekvencija; tarp jų nėra nė vienos gradualo giesmės. Tai atsitiktinumas ar tam tikras dėsningumas? Ieškant analogijų, galima prisiminti kitus panašaus tipo giesmynus. Antai minėtame Nesvyžiaus dominikonų vienuolyno giesmyne (VUB/F45-24) surašyta daugiausia introitų bei aleliujų giesmių, vienas kitas traktas ir nė vieno gradualo. Vos pora gradualų užrašyta ir minėtame *Liber continens* giesmyne, o aleliujos – devynios. Kalbant apie grigališkojo choralo rankraštinis giesmynus, pažymėtina, kad XVII a. kur kas mažiau buvo perrašoma kintamųjų Mišių giesmių nei ankstesniais laikotarpiais ir ypač dažnai buvo praleidžiami gradualai. Taip pat neretai atsakyta ofertorijų, ypač XVIII a., o vietoj jų atliekamos įvairios instrumentinės kompozicijos, pavyzdžiui, tokatos ar bažnytinės sonatos.

Ne mažiau įdomu, kaip visos surašytos giesmės išsidėsto pagal liturginį laiką. Rankraštis pradedamas Švč. Trejybės šventės giesmėmis. Tiksliau, pirmame išlikusiame puslapyje yra šios šventės aleliujos „Benedictus es, Domine Deus“ fragmentas nuo trečiojo žodžio „-ne“ skiemens (žr. 2 pav.). Toliau eina traktas „Te Deum Patrem“, skirtas giedoti per Švč. Trejybės Mišias, jei šios Mišios aukojamos kaip votyvinės Septuagzimos laikotarpiu. Po trakto užrašytas tos pačios šventės ofertorijus „Benedictus sit Deus Pater“ bei komunija „Benedicimus Deum celi“. Šis giesmių sąrašas teikia pakankamą pagrindą manyti, kad trūkstamuose pirmuose lapuose, be titulinio lapo informacijos, turėjo būti užrašytas Švč. Trejybės šventės introitas „Benedicta sit sancta Trinitas“ ir minėtos aleliujos „Benedictus es, Domine Deus“ pradžia. Į klausimą, kodėl būtent taip, o ne kokios kitos giesmės arba visa šventė, pavyzdžiui, Sekminių Mišių giesmės, kadangi liturgiškai Sekminių šventė eina prieš Švč. Trejybės šventę¹¹, atsakymą pateikia pats giesmynas. Jame po išvardytų pastarosios šventės giesmių surašytos būtent Sekminių šventės Mišių giesmės – introitas „Spiritus Domini replevit orbem“, aleliuja „Veni Sancte Spiritus“, traktas (sic!) „Emitte Spiritum tuum“, ofertorijus „Confirma hoc Deus“ ir komunija „Factus est repente“, kurios teoriškai turėtų būti surašytos prieš Švč. Trejybės Mišių giesmes.

Kas galėjo lemti tokį keistą, žvelgiant iš liturginio kalendoriaus taško, pasirinkimą? Galimą atsakymą sufleruoja visų šioje rankraščio dalyje surašytų Mišių giesmių bei jų liturginės priklausomybės visuma. Abu minėti traktai – „Te Deum Patrem“ ir „Emitte Spiritum tuum“ – rodo, kad tiek Švč. Trejybės, tiek Sekminių švenčių giesmės čia surašytos turint omeny jų antrinę paskirtį, tai yra jos giedamos ir per votyvines Mišias, o ne vien tik (ar net nebūtinai) per pačias šventes. Tradicinėje Romos liturgijoje votyvinės Mišios galėjo būti švenčiamos įvairiu liturginių metų laiku, bet ne sekmadieniais, taip pat išskyrus kai kuriuos liturginius laikus, pavyzdžiui, Gavėnią,

¹¹ Liturgiškai Sekminės su savo oktava (kuri panaikinta naujajame, nuo 1969 m. Advento įsigaliojusiam Romos katalikų lotyniškojo Mišių rito kalendoriuje) užbaigia Velykų laiką, o diena, kai turėtų būti švenčiama pati Sekminių oktava, yra kitas sekmadienis po Sekminių, t. y. Švč. Trejybės šventė.

Velykų ar Sekminių oktavas¹². Kitaip tariant, šioje rankraščio padalijoje surašytos tos giesmės, kurios galbūt, dažniausiai kaip votyvų, galėjo būti švenčiamos toje konkrečioje bendruomenėje, iš kurios kilo ir / ar kurioje veikiausiai ir buvo naudojamas šis giesmynas. Tai iš dalies rodo ir tas faktas, kad po Sekminių ciklo eina Jėzaus vardo šventės giesmių ciklas. Pastaroji šventė priklauso jau ne Velykiniam, bet Kalėdiniam ciklui¹³. Nors prie šios šventės giesmių nenurodyta, kad tai votyva, tikėtina, kad ir šios Mišios toje bendruomenėje, kurioje buvo naudojamas šis rankraštinis giesmynas, neretai galėjo būti aukojamos kaip votyva.

Ši „votyviškumo“ aspektą dar labiau sustiprina toliau esančios giesmės. Viešpaties Jėzaus vardo šventės fol. 10*r prie introito „Benedicite Dominum omnes Angeli eius“ prirašyta trumpa rubrika – „Votiva de Angelis. Introit[us]“. Nors ši giesmė giedama ir per Šv. arkangelo Mykolo (rugsėjo 29) bei Angelų sargų (spalio 2 d.) šventes, akivaizdu, kad minėta rubrika suponuoja, jog čia orientuojamasi ne į liturginį kalendorių, bet į tai, kad po ranka būtų giesmės, reikalingos giedoti per votyvines Mišias, kurios galėjo būti aukojamos, tarkime, ir kartą per mėnesį ar net per savaitę, priklausomai nuo nusistovėjusių papročių (*constuetudines*) vienoje ar kitoje, greičiausiai vienuoliškoje, bendruomenėje. Šią prielaidą sustiprina ir rubrikos prie kitų dviejų giesmių – „Concussum est mare“ (fol. 10*v–11*r) ir „Sancte Michael Archangele“ (fol. 11*v–12*r) aleliujų. Prie pirmosios parašyta rubrikėlė „In apparitione“, tai yra „Per apreiškimą“¹⁴, prie antrosios – „De S. Michael“, kitaip tariant, skirta arkangelui Mykolui, nors abi šios aleliujos paprastai giedamos per šv. Arkangelo Mykolo votyvines Mišias Velykų laiku. Ir kitos giesmės, užrašytos po šių dviejų aleliujų, rodo, kad turimas omeny būtent votyviškumo aspektas, kadangi jos giedotinos tam tikru liturginiu laiku, jeigu aukojamos Angelų votyvines Mišios. Tiesa, esama ir kai kurių netikėtumų. Antai fol. 14*r–15*v užrašyta giesmė „Benedicite Dominum omnes Angeli eius“, o prie jos prirašyta rubrikėlė „Gradual“ suponuoja, kad tai gradualo giesmė. Tačiau tiek pagal struktūrą, tiek pagal tekstą, pagaliau tiek pagal melodikos stilių ir dermę tai yra akivaizdus traktas, kuris turėjo būti giedamas per votyvines Angelų Mišias Septuagezimos laikotarpiu.

12 Tradicinėje Romos katalikų lotyniškoje liturgijoje votyvines Mišios gali būti aukojamos įvairiomis privačiomis intencijomis ar specialiomis progomis šokiadieniais. Tradiciškai konkrečią savaitės dieną galėjo būti aukojama konkreti votyva, pavyzdžiui, pirmadieniais – Švč. Trejybės Mišios, antradieniais – Angelų Mišios, trečiadieniais – Apaštalų Mišios, ketvirtadieniais – Šv. Dvasios Mišios, penktadieniais – Šv. Kryžiaus Mišios, šeštadieniais – Švč. M. Marijos Mišios ir pan. Plačiau žr. *The Daily Missal and Liturgical Manual* 2004: 1626–1681.

13 Švč. Jėzaus vardo šventė pradėta švęsti įvairiose Vakarų Europos bažnyčiose nuo XV a. pabaigos. Nuo XVI a. teisę ją švęsti gavo pranciškonai, vėliau keli kiti vienuolių ordinaai, ir taip ši šventė išplito visuotinai. 172 m. gruodžio 20 d. dekretu popiežius Inocentas XIII ją patvirtino visai Bažnyčiai, jos šventimui skirdamas antrą sekmadienį po Viešpaties Apreiškimo (Epiphania), arba Trijų karalių šventės (plačiau apie tai žr. „Feast of the Holy Name“). Popiežius Pijus X savo *motu proprio* „Abhinc duos annos“, paskelbtu 1913 m. spalio 23 d., šią šventę perkėlė į sekmadienį tarp Viešpaties Apipjaustymo (sausio 1 d.) ir Trijų karalių, t. y. tarp sausio 2 ir 5 d. Jeigu sausio 1 d. yra sekmadienis, ši šventė minima sausio 2 d. (žr. Pius PP. X, *Motu proprio* „Abhinc duos annos“).

14 Greičiausiai turima omeny Apreiškimo Švč. M. Marijai šventė, kuri švenčiama kovo 25 d.

3 pav. Marijos votyvinių Mišių fragmentas

Po Angelių sekcijos toliau surašytos giesmės, skirtos giedoti įvairių Švč. M. Marijos švenčių proga bei per atitinkamas votyvines Marijos Mišias. Pati pirmoji yra introitas „Rorate celi desuper“ (fol. 16*r-v). Tai ne tik Advento ketvirto sekmadienio Mišių įžanginė giesmė, bet ir vadinamųjų „Rarotų“ introitas, tai yra votyvinių Marijos Mišių, kurios aukojamos anksti ryte per Advento šeštadienius, introitas. Kadangi

lotyniškajame rite nauji liturginiai metai prasideda nuo Advento, toks pasirinkimas šios padalos pradžioje yra visiškai logiškas. Įdomu tai, kad po šio introito eina „Kyrie“ (16*v) ir „Gloria in excelsis“ (17*r–18*v) giesmės (3 pav.). Tai atskirai užrašytos nekintamosios Mišių giesmės nenumeruotoje giesmyno dalyje, ir kitas svarbus aspektas – jos užrašytos atskirai nuo likusių nekintamųjų giesmių, be to, tokių nebuvo prie kitų mūsų jau aptartų ciklų. Abi šios giesmės vertos atskiros analizės, bet šiame straipsnyje apsiribosime tuo, kad „Kyrie“ ir „Gloria“ giesmių melodijos yra analogiškos toms, kurias savo „Graduale“ naudoja ir Žygimantas Liauksminas Švč. M. Marijos Mišių ciklo Advento laikotarpiui¹⁵. Be to, „Gloria“ giesmės melodija yra vadinamojo „Cum jubilo“¹⁶ kyrialo ciklo, naudojamo per Marijos šventes, variantas. Kita vertus, neturėtų stebinti, kad abi giesmės surašytos po Rarotų introito, nes Advento laiku vienintelės leidžiamos votyvinės Mišios yra Marijos Mišios Advento laikotarpiu, o „Gloria“ giesmė giedama tik per šeštadieniais aukojamas šias Mišias; be to, ši nekintamoji giesmė (nebūtinai tos pačios melodijos) giedama ir per kai kurias kitas tuo laikotarpiu švenčiamas šventes, tokias kaip Marijos Nekaltasis prisidėjimas (gruodžio 8 d.), Šv. Liucijos (gruodžio 13) ar apaštalo Šv. Tomo (gruodžio 21). Greičiausiai tai liudija, kad bent jau tuometinėje Lietuvoje abi šios giesmės buvo grupuojamos su

¹⁵ Liauksminas 1693.

¹⁶ Vatikano redakcijos liturginiuose Mišių giesmynuose nekintamosios Mišių giesmės, arba kyrialas, sugrupuotos tam tikrais ciklais, kurių sutartiniai pavadinimai, užrašyti po ciklo numerio skliausteliuose, yra paimti iš atitinkamų „Kyrie“ giesmių prozulių pirmųjų žodžių, pvz., I, arba Velykų, ciklas paprastai vadinamas „Lux et origo“, kitoms išskilmėms (ir Kalėdų metu) giedotas ciklas vadinamas „Fons bonitatis“, o metų sekmadieniais (po Trijų karalių ir Sekminių) giedamas kyrialas „Orbis factor“, etc.

kitomis Advento laikotarpio Marijos votyvinių Mišių giesmėmis, ypač turint omeny, kad iš karto po „Glorijos“ šiame giesmyne eina aleliujos giesmė „Ave Maria gratia plena“ (fol. 18*v–19*v), ofertorijus „Ave Maria gratia plena“ (fol. 19*v–20*r), komunija „Ecce virgo concipiet“ (fol. 20*v), pabaigiančios nekintamųjų Mišių giesmių ciklą.

Iš karto po jų užrašytas dar vienas introitas „Egrediemini et videte filie Sion“ (fol. 20*v–21*v) su rubrika „De conceptione M. V. Introit.“ – Marijos Nekaltojo prasi­dėjimo šventės įžanginė Mišių giesmė. Šioje sekcijoje turime ir spragą: po introito užrašyta aleliujos pradžia (tik skiemenys „Allelu-“, fol. 21*v), o kitame lape (fol. 22*r) – jau

kita giesmė be pradžios (4 pav.). Pagal teksto ir melodijos struktūrą tai yra sekvencija, skirta giedoti per Marijos Nekaltojo prasi­dėjimo šventę, tą rodo ir vienas iš šiame lape užrašytų posmų¹⁷. Jos pradžios nėra – trūksta vieno lapo, kuriame turėjo būti minėtos aleliujos tęsinys ir šios sekven­cijos pradžia. Sekven­cija tęsiasi iki fol. 24*r. Kokia tai sekvencija, kol kas nustatyti nepavyko, tik akivaizdu, jog tai nėra XII a. sukurta

„Mittit ad virginem“, kuri Lietuvoje ir Lenkijoje buvo giedama per Advento Raroras iki XVIII a. pabaigos¹⁸. Po sekven­cijos užrašytas Marijos Nekaltojo prasi­dėjimo šventės ofertorijus „Hortus conclusus“ (fol. 24*v–25*r) ir komunija „Gloriosa dicta sunt de te Maria“ (fol. 25*v). Šios giesmės ir po jų užrašytas Marijos Apsilankymo pas Elžbietą šventės¹⁹ giesmių ciklas (fol. 25*v–27*v) tarsi suponuotų, kad bent jau šioje, su Marijos šventėmis susijusioje, sekcijoje kiek nutolstama nuo mūsų minėto „votyviškumo“. Vis dėlto tiek po jos fol. 28*r virš aleliujos „Post partum virgo“ užrašyta

4 pav. Marijos votyvinių Mišių kintamųjų giesmių padalos fragmentas su giesmės „Alleluia“ pradžia ir sekven­cijos dalimi

¹⁷ Lotyniškas tekstas skamba taip: „In insigni die cantemus Mariae, cuius conceptio est sine vitio et priuilegio“ („Nepaprastą dieną giedokime Marijai, kurios prasi­dėjimas yra be kliaudies ir išimties“).

¹⁸ Ji užrašyta ir minėtame Ž. Liauksmino graduale, iškart po „Glorijos“. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0001014501> [žiūrėta 2024 09 16].

¹⁹ Lot. In *Visitatione Beate Marie Virginis* tradiciškai švenčiama liepos 2 d. Dabartiniame kalendoriuje, įvestame kartu su 1969–1970 m. liturgine reforma, ji nukelta į gegužės 31 d.

5 pav. Giesmių, skirtų giedoti per Marijos votyvines Mišias įvairiais liturginiais laikotarpiais, rubrika

ilga lenkiška rubrika, kur surašytos Marijos votyvinių Mišių giesmės, giedotinos per visus liturginius metus (5 pav.)²⁰, tiek visas pluoštas kitų Marijai skirtų giesmių iki pat nekintamųjų Mišių giesmių padalos pabaigos (fol. 38*v), kurią užbaigia minėta Advento laiko Marijos sekvencija „Mittit ad virginem“ (fol. 35*r–38*r), iš esmės tik patvirtina, kad visoje šioje nenu-

meruotoje rankraščio dalyje surašytos giesmės yra skirtos votyvinėms Mišioms.

Pirma dalis: nekintamosios Mišių giesmės

Kalbant apie nekintamąsias Mišių giesmes, reikia konstatuoti, kad bent dalis jų yra skirtos giedoti per Marijos šventes. Tą rodo ne tik elementarus faktas, kad pirmoji giesmė „Kyrie“ (fol. 38*v–39*r) iš esmės yra ta pati, kuri užrašyta per kelis lapus anksčiau (kaip jau aptarėme, fol. 16*v) prie Marijos votyvinių Mišių giesmių ciklo Advento laikotarpiu, tik su keliais nežymiais neumų grupavimo skirtumais, ir vietoj pilnos „Glorijos“ pasitenkinta paprasta rubrika lenkų ir lotynų kalbomis – „Gloria, ij. Et in terra. O Pannie Marieij“²¹ (6 pav.). Tą iš dalies patvirtina ir tai, kad bent jau paskutinė „Sanctus“ giesmė (fol. 43*r–44*r) ir greičiausiai „Agnus Dei“ giesmė yra skirtos giedoti per Marijos šventes. Viena vertus, „Sanctus“ pradžioje tarp abiejų šio žodžio skiemenų įterptas užrašas „o P. Marieij“ (žr. 7 pav.), kita vertus, šios giesmės melodija yra analogiška Marijos šventėms skirtai „Sanctus“ giesmei, užrašytai kitame, taip pat

²⁰ „Votiva B. M. Introit. Salve sancta Parens. Od swiątek aż do Adwentu. Od Boż-[eg]-o narodzenia aż do Gromnic. Intro: Vultum tuum. Septuag. tract. Gaude M. V. Od Gronic aż do Wielki. Introit. Salve s. Parens. Tract. Gaude M. Virgo. Od wielkiej aż do swiątek Introit. Salve s. Parens. Alleluia. Virga Iesse florebit. abo też Ave M. gratia.“ („Švč. M. Marijos votyva: Introitas „Salve sancta Parens“ – nuo Sekminių iki pat Advento. Nuo Kalėdų iki Grabnyčių, introitas „Vultum tuum“. [Nuo] Septuagezimos traktas „Gaude Maria Virgo“. Nuo Grabnyčių iki pat Velykų – introitas „Salve sancta Parens“, traktas „Gaude Maria Virgo“. Nuo Velykų iki pat Sekminių – introitas „Salve sancta Parens“, aleliuja „Virgo Iesse florebit“, taip pat [aleliuja] „Ave Maria gratia plena“.)

²¹ „Gloria, in... Et in terra. Apie M. Mariją“.

jau šiame straipsnyje minėtame, rankraštiniam giesmyne *Liber continens*. Tik pastarajame ši giesmė yra su prozule, tai yra nepraplečiant melodijos į kanoninį tekstą įterpiami keli žodžiai – antroji giesmės frazė „Benedictus...“ čia papildyta marijinį aspektą pabrėžiančiomis frazėmis (išskirta kursyvu): „Benedictus *Mariae filius* qui venit *nos redemit* in nomine Domini“²². Tiesa, Kauno rankraštyje jokių prozulių nėra, naudojamas tik kanoninis tekstas, o melodija – iš esmės ta pati, tik su nedideliais neatitikimais, daugiausia atsirandančiais dėl kiek kitokio neumų grupavimo ir teksto. Kas dėl „Agnus Dei“, tai šios giesmės melodija yra „Sanctus“ variantas, ir tai liudytų, kad ji traktuota kaip įeinanti į dviejų giesmių ciklą.

Atskirai derėtų išskirti paskutinę šios padalos giesmę – „Credo“, arba, kaip buvo įprasta vadinti XVI a. pab. – XVIII a., „Patrem“ – pagal pirmąjį antrosios Tikėjimo

6 pav. Kyrialo pirmieji lapai

7 pav. *Sanctus* giesmės, skirtos giedoti per Marijos Mišias, pradžia

22 „Palaimintas *Marijos sūnus*, kuris ateina mūsų išganyti / atpirkti Viešpaties vardu“. Plačiau apie giesmę žr. Vilimas 2018: 36–37.

Išpažinimo frazės žodį²³. Ši giesmė turi papildomą pavadinimą – „Patrem Włoskie“, tai yra „Itališkasis Patrem“ (fol. 44*v–48*r). Tokios Credo giesmės su įvairiais pavadinimais XVI–XVIII a. buvo gana plačiai paplitusios visoje Europoje, taip pat Lietuvoje²⁴. Credo giesmės su pavadinimu „Itališkas“, tik lotyniškai, aptinkamos bent dviejuose XVII–XVIII a. iš LDK kilusiuose ir naudotuose giesmynuose (saugomi VUB rankraštyne – VUB, F45–58 ir VUB, F45–61), kuriuose surašytos tik nekintamosios Mišių giesmės. Pirmajame ši giesmė pavadinta „Minus italicum“, tai yra „Mažesniąja itališka“, o antrajame – tiesiog „Italicum“. Vis dėlto šiame straipsnyje daugiau šių giesmių neanalizuosime.

Antros giesmyno dalies apžvalga

Kaip jau minėta, antroje Kauno rankraščinio giesmyno dalyje su originalia numeracija surašytos liturginių valandų giesmės. Šįkart apsiribosime pagrindinių šios dalies ypatybių išvardijimu. Reikia pažymėti, kad čia surašytos daugiausia antifonos ir nėra himnų. Kita svarbi pastaba – čia surašytos tik tos giesmės, kurios apima metų liturginį ciklą (*De tempore*), tai yra be šventųjų ciklo. Dar viena svarbi ypatybė yra ta, kad didesnė šių antifonų dalis yra iš dienos ciklo (*Diurnale*)²⁵. Antifonaluose (liturginių valandų giesmynuose) būdavo surašomos šio ciklo giesmės, o nakties ciklo giesmės – atskirose liturginėse knygose, paprastai vadinamose noktiurnalais. Tad šiuo atveju išlaikytas įprastas antifonalo principas, išskyrus kelias nedideles išimtis, kurias aptarsime toliau. Kitas svarbus šios dalies bruožas, kad viskas surašyta griežtai pagal liturginę tvarką ir kalendorinę seką. Kaip ir dera, pradedama nuo pirmojo Advento sekmadienio pirmųjų Mišparų *Ad Magnificat* antifona „Ecce nomen Domini“. Toliau surašytos visos to sekmadienio antifonos. Įdomu, kad prie antifonų, giedamų su sekmadienio psalmėmis, prirašytos ir kitų liturginių valandų nuorodos. Pavyzdžiui, prie antifonos „In illa die“ (fol. 1r), virš kurios užrašyta bendra rubrika „Ad Laudes et per horas“ (liet. „Per Rytmetinę ir [kitas] valandas), prirašyta rubrika „An[tiphona] ad Primam“ („Antifona Pirmajai valandai“). Atitinkamai – prie antifonos „Iucundare filia Sion“ (fol. 1r–v) rubrika „Ad Tertiam“ (liet. „Trečiąją valandą“), prie antifonos „Ecce Dominus veniet“ (fol. 1v–2r) – „Ad Sextam“ (liet. „Šeštąją valandą“), o prie penktosios antifonos „Ecce veniet propheta“

23 Šios giesmės pradžią su žodžiais „Credo in unum Deum“ visuomet užgieda kunigas, o nuo žodžių „Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae“ tęsia choras.

24 Plačiau žr. Vilimas 2014: 111–124.

25 Paros liturginis ciklas dalijamas į dvi dalis – naktinį ir dieninį (lot. *Nocturnale* ir *Diurnale*). Į pirmą įeina tik vienos didelės valandos – *Matutinum* (liet. „Aušrinė“) – ciklo giesmės. Šį ciklą sekmadieniais ir didesnių švenčių dienomis sudaro trys naktinės (lot. *Nocturni*), o šiokiadieniais – viena naktinė (*Nocturnus*), benediktiniškame oficijuje – dvi naktinės. Dienos ciklas apima septynias liturgines valandas: dvi didžiąsias – Rytmetinę (*Laudes*) ir Vakarinę, arba Mišparų (*Vesperae*), ir penkias mažąsias – Pirmąją (*Prima*), Trečiąją (*Tertia*), Šeštąją (*Sexta*), Devintąją (*Nona*) ir Baigiamąją (*Completorium*).

(fol. 2r–v) rubrika „Ad Nonam“ (liet. „Devintąją valandą“). Tai yra nurodytos tos antifonos, kurios su psalmėmis giedamos ne tik per Rytmetinę, bet ir per atitinkamą mažąją dienos liturginę valandą.

Toliau eina pirmosios Advento savaitės *Ad Benedictus* ir *Ad Magnificat* antifonos. Tokia pačia tvarka surašytos ir kitų Advento savaitės giesmės, įskaitant ir vadina- mašias didžiąsias, arba „O“, antifonas, kurios kartu su Marijos giesme (*Magnificat*) giedamos Vakarinės valandą nuo gruodžio 17 iki 23 d. imtinai. Po Advento eina Kalėdų ciklas, prasidedantis Kalėdų vigilijos, arba Kūčių, antifonomis. Įdomu tai, kad pastarajame cikle po paskutinės Viešpaties Apipjaustymo (ir Kalėdų oktavos) antifonos „Magnum hereditatis mysterium“ (fol. 48v–49r), kuri skirta giedoti su Marijos giesme per antrąją Vakarinę, užrašytas Kalėdų šventės invitorijus drauge su 94-a (95) psalme „Venite exultemus Domino“ (fol. 49v–52r). Viena vertus, tai „Aušrinės“ (*Matutinum*) įžanginė antifona, ji visuomet giedama su minėta psalme, kuri turi specialius tonus; kita vertus, ji kažkodėl čia užrašyta tarp Kalėdų oktavos ir Trijų karalių giesmių, o ne Kalėdų šventės pradžioje, kaip turėtų būti.

Po Kalėdų ir Trijų Karalių eina sekmadienių po Viešpaties Apreiškimo („Domicae post Epiphaniam“) ciklas, po jo Septuagezimos ir Gavėnios ciklai. Nuo fol. 83r užrašytas paskutinio Gavėnios laikotarpio, tradiciškai vadinamo „Kančios laiku“ (*Tempus Passionis*), giesmių ciklas. Jo išskirtinis bruožas šiame giesmyne yra tas, kad nuo Didžiojo Ketvirtadienio (fol. 91r) užrašytos ir „Aušrinės“ ciklo giesmės, tačiau ne visos, o po kelias antifonas bei responsorius. Nuo fol. 106r eina Velykų ciklas, kuris pradamas invitorijumi „Surrexit Dominus vere, alleluia“ su įprastine 94-a (95) psalme (fol. 106r–108v), trimis „Aušrinės“ antifonomis – „Ego sum qui sum“ (fol. 109r), „Postulavi Patrem meum“ (fol. 109r–v) ir „Ego dorvimi“ (fol. 109v) bei dviem responsorijais – „Angelus Domini descendit“ (fol. 109v–111r) ir „Dum transisset sabbatum“ (fol. 111v–112v). Po šių eina dienos liturginių valandų antifonos, apimančios visą Velykų laiką. Ir visas šis didelis ciklas užbaigiamas Sekminių šventės giesmėmis, vėlgi pradant invitorijumi „Alleluia, Spiritus Domini replevit“ (fol. 127r) kartu su 94-a (95) psalme, o po jos – vėl trys Sekminių „Aušrinės“ antifonos („Factus est repente“, fol. 130v, „Confirma hoc, Deus“, fol. 103v–131r ir „Emitte Spiritum tuum“, fol. 131r) bei du responsorijai („Dum compleverunt dies Pentecostes“, fol. 131r–132v ir „Repleti sunt omnes“, fol. 132v–133r). Toliau eina įprastinės Rytmetinės bei dienos liturginių valandų antifonos, įskaitant visą Sekminių oktavą. Nuo fol. 137 prasideda Švč. Trejybės ciklas (fol. 137r–139v), po jo – Kristaus Kūno šventės, arba Devintinių, giesmės, pradant jos vigilija (fol. 140r), o po viso šio ciklo nuo 144v iki pat pabaigos eina sekmadienių po Sekminių antifonos. Giesmynas užbaigiamas XXIV ir paskutinio sekmadienio po Sekminių antrųjų mišparų *Ad Magnificat* antifona „Amen dico vobis“ (fol. 170v). Taigi baigiamas visas ciklas *De Tempore*.

Rankraščio amžiaus ir kilmės / priklausomybės ženklai

Pabaigai grįžkime prie šio rankraščio galimos proveniencijos ir bent apytikslės surašymo datos. Vieną iš galimų atsakymų pateikia knygos įrišimo detalės, konkrečiai – palyginti gerai išlikęs odinis knygos viršelis. Pirmiausia verta atkreipti dėmesį į išorinį ornamentą (žr. 1 pav.). Lyginant su E. Laucevičiaus studijoje *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*²⁶ pateikiamais pavyzdžiais, panašūs ornamentai naudoti keliose jo pateikiamose iliustracijose, tarkime, 117, 118, 124, 210, 213, 372. Visi jie, išskyrus 213, buvo įrišti Vilniuje XVI a. II pusėje – XVII a. I pusėje. E. Laucevičiaus katalogo 213 pavyzdys yra XVII a. vid. Varšuvoje įrištos knygos viršelis. Aptardamas 117 ir 118 paveikslus autorius teigė, kad greičiausiai įvairūs motyvai buvo „raižyti to paties graverio keliems Vilniuje dirbantiems knygrišiams“²⁷. Kitas svarbus viršelio elementas yra minėtas centrinis įspaudas, vaizduojantis nukryžiuotą Kristų su dviem figūromis prie kryžiaus, ir visą šią kompoziciją juosiantis ornamentas su įspaudu įrašu „CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OBEDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS“. Panašių įspaudų randame ir E. Laucevičiaus kataloge – tai 264, 265, 267, 293, 294, 295 paveiksai, o ypač 296. Pasak E. Laucevičiaus, įspaudai juose atlikti Vilniaus pinigų kalykloje XVI a. pab. nukalta plokštele, kuri tikrai naudota bent iki XVII a. 3-iojo dešimtmečio imtinai, o kelių su tokiais viršeliais įrištų knygų priešlapiams panaudotas Kauno popieriaus dirbtuvėje pagamintas popierius²⁸. Tuo remiantis galima kelti prielaidą, kad mūsų aptariamas rankraštinis giesmynas buvo surašytas ir įrištas Lietuvoje, greičiausiai Vilniuje, maždaug XVI a. pab. – XVII a. I pusėje.

Kitas klausimas, kokiaje aplinkoje jis galėjo atsirasti ir kam priklausyti? Vieną iš prielaidų pateikia notacijos tipas ir stilistika, būdingi XVI a. pab. – XVII a. pr. rankraščiams. Ji kažkuo primena kai kurias panašaus laikotarpio įklijas, randamas su Vilniaus bernardiniais arba pranciškonais observantais siejamuose rankraštiniuose giesmynuose, kurie saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne. Lietuvoje, kaip ir kaimyninėje Lenkijoje, kvadratinę choralinę notaciją daugiausia naudojo pranciškoni ir dominikonai. Vis dėlto labiau tikėtina, kad šis giesmynas atsirado ir buvo naudojamas būtent pranciškoniškoje aplinkoje. Tokį atsakymą pateikia pati liturgija. Dominikonai naudojo savo ritą, kuris kažkiek skyrėsi nuo vyraujančio Romos lotyniško rito, o pranciškoni visuomet naudojo Romos ritą. Visos knygoje surašytos liturginės giesmės priklauso pastarajam ritui. Dar vienas aspektas, sustiprinantis pranciškonišką kilmės ir naudojimo prielaidą, yra vienas iš aptartų Mišių giesmių ciklų, t. y. Viešpaties vardo Mišių giesmės. Kaip minėta, teisę švęsti šią šventę pranciškoni gavo dar XVI a. – 1530 m. vasario 25 dieną. Nors ji

²⁶ Laucevičius 1976.

²⁷ Ten pat: 50.

²⁸ Ten pat: 71.

paplito gana plačiai, tačiau visai Bažnyčiai ši šventė buvo įvesta tiktai 1721 m. gruodžio 21 dieną. Kadangi, kaip minėta, giesmynas greičiausiai buvo surašytas XVI a. pab. – XVII a. I pusėje, labiausiai tikėtina, kad jį surašė ir naudojo pranciškonai. Tiesa, klausimas, kada šis rankraštis galėjo patekti į Kauną (greičiausiai pas Kauno bernardinus ar pranciškonus observantus), ar iškart po perrašymo ir įrišimo, ar kažkada vėliau, kol kas lieka neatsakytas.

Apibendrinant reikėtų konstatuoti, kad turime dar vieną mūsų senosios bažnytinės muzikinės kultūros pavyzdį, praplečiantį mūsų žinias apie šią sferą. Jis priklauso daugiafunkciniams giesmynams, kadangi jame surašytos ne visos įmanomos liturginės giesmės, o tik dalis Mišių giesmių bei metų ciklo (*De Tempore*) liturginių valandų giesmės, be to, ne visos, nes nėra himnų, ir tik keletas responsorijų, kurie priklauso paros naktiniam ciklui (*Nocturnale*). Suprantama, jį dar verta ir reikia toliau tyrinėti, analizuoti giesmes, nes tai praplės mūsų supratimą apie grigališkojo choralo tradiciją ir jos raidą Lietuvoje, juolab kad pirminė peržiūra liudija, kad esama giesmių, kurios, pasak kitų šaltinių, buvo naudojamos Lietuvoje. Nors ir nepavyko tiksliai nustatyti, kada ir kaip šis rankraštis atsидūrė Kaune, tą galbūt atskleis tolesni tyrimai, tačiau neatmestina, kad čia jis buvo naudojamas, greičiausiai Kauno bernardinų arba pranciškonų observantų.

Gauta 2024 09 30

Priimta 2024 11 10

Literatūra ir šaltiniai

1. „Feast of the Holy Name“. *Catholic Encyclopaedia*. Prieiga per internetą: <https://www.newadvent.org/cathen/07420a.htm> [žiūrėta 2024 09 10].
2. Laucevičius, E. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* T. 1–2. Vilnius: Mintis, 1967.
3. Laucevičius, E. *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*. Vilnius: Mokslas, 1976.
4. Liaukšminas, Ž. *Graduale pro exercitatione studentium*. 1693 [52] p. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0001014501> [žiūrėta 2024 09 16].
5. Pius PP. X. Motu proprio „Abhinc duos annos“. Prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19131023_abhinc-duos-annos.html [žiūrėta 2024 09 13].
6. Siniarska-Czaplicka, J. *Katalog filigranów na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, 1969.
7. *The Daily Missal and Liturgical Manual, with Vespers for Sundays and Feasts*. London: Baronius Press, 2004: 1626–1681.
8. Vilimas, J. Žemaitiškasis ir kiti Patrem XVII–XVIII a. LDK giesmynuose. *Žemaičių krikštas ir krikščionybė Žemaitijoje: Šešių šimtmečių istorija. Bažnyčios istorijos studijos*. VII. Vilnius: LKMA, 2014: 111–124.
9. Vilimas, J. *Liber continens – LDK benediktiniškojo palikimo paminklas*. Vilnius: LMTA, 2018.

Jonas Vilimas

The Kaunas Plainchant Book from the Seventeenth Century: One More Riddle

Summary

The aim of this article is to present the Kaunas plainchant manuscript from the seventeenth century, which was not known to scholars to date. It is preserved at the House of Mikas and Kipras Petrauskas of the Kaunas City Museum. The paper deals with both external and internal features of the manuscript by considering the characteristics of the binding of the book, the paper used in it, and the notation and the chants recorded in it. Special attention is given to the liturgical attributes and the system according to which the chants are distributed in the book. On the one hand, it demonstrates that the manuscript is a multifunctional chant book consisting of both proper and ordinary chants for the Mass (the first part) as well as the proper chants for the divine office (the second and bigger part of the manuscript). On the basis of the external features (binding, paper) and internal features, some presumptions are made regarding the provenance of this plainchant book. One of the possibilities is that this manuscript was made and used in the milieu of the Franciscan Observants, who had a number of monasteries all over the Grand Duchy of Lithuania, including one in Kaunas.

KEYWORDS: plainchant manuscript, Gregorian chant, liturgy, Franciscans